

CUMHURİYETİN 75. YILINDA TÜRK ÜNİVERSİTESİ

*Ercüment KURAN**

Türk üniversitesinin geçirdiği tekamül ve günümüzde geldiği durum Cumhuriyetin 75. yıldönümünde yeterince ele alınmamıştır. Burada konu tarihci gözüyle incelenecektir.

Üniversite "yüksek düzeyde eğitim, bilimsel araştırma, yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul gibi aynı rektörlüğe bağlı birimlerden oluşan öğretim kurumu" olarak tarif edilmektedir¹. Söz konusu kurumun Batı'da ilk defa on altıncı yüzyılda İtalya'nın Bologna şehrinde meydana geldiği biliniyor. Bu üniversite bir hukuk okulu olarak teşekkül etmiştir. Fransa'da 1215 yılında kurulan Paris üniversitesi de dini bir öğretim kurumu niteliğindedir. Adı geçen üniversitenin Edebiyat, Hristiyan hukuku, tıp ve ilahiyat fakülteleri bulunuyor, yöneticilere rektör ve dekan, öğretim üyelerine profesör deniliyordu. Belirli seviyede eğitim sonunda öğrencilere başelye, lisans ve doktora payesi verilmekteydi. Daha sonra Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere, Almanya vb. ülkelerde birçok üniversite kurulmuştur. Bunlar zamanla ilmi ve idari özerklik kazanmışlar, din nüfuzundan kurtularak laikliği benimsemişlerdir. Böylece üniversitelerde Ortaçağ skolastik düşüncesinin yerini akılcılık almıştır².

İslam dünyasında da, Batı'daki üniversiteler benzeri medreseler teşekkül etmiştir. Bu öğretim kurumları, onuncu yüzyıldan itibaren, Abbasi hilafetine tabi İran'da kurulmaya başlamış, sonraki yüzyıllarda diğer İslam ülkelerine yayılmıştır. Medrese "yardımcı konu olarak edebi ve felsefi ilimleri de içeren bir hukuk mektebi" idi³. Büyük Selçuklu devletinin hakimiyeti zamanında vezir Nizamülmülk 1067 yılında Bağdad'da Nizamiye mederesesini kurdu. Burada Şafii fihhi okutuluyordu. 1234 yılında aynı şehirde Halife Mustansir tarafından

* Prof. Dr., H.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, emekli öğretim üyesi.

1 *Büyük Larousse*, c. XXIII (1986), S. 12026.

2 Edouard Perroy, *Le Moyen age, Histoire générale des civilisations*, c. III (Paris, 1955), s. 384 vd., 426-433.

3 J. Pedersen ve G. Makdisi, "Madrasa", *The Encyclopedia of Islam*, yeni baskı, c. V(1986), s. 1123.

kurulan Mustansiriye medresinde ise Şafii fıkhı yanında diğer Sünni mezheplerin fıkhı da yer aldı.

969'dan beri Mısır'da, Sünni Abbasi hilafetine rakip Fatimi hanedanı hüküm sürmekteydi. 975 yılında Kahire'de Ezher camiinde öğretim faaliyeti başlatıldı. Bu medresede Şii fıkhı okutuluyordu. Selahaddin Eyyubi 1171'de Fatimi hanedanına son verince, Ezher Sünni, eğitim merkezi haline getirildi. İslam dünyasının en eski öğretim kurumu olan bu medrese, zamanın şartlarına uymak suretiyle, görevini günümüzde de sürdürmektedir⁴.

Selçuklu Türklerinin on altıncı yüzyıl sonlarında Anadolu'yu fethetmesinin ardından, bu ülkede de medreseler kurulmuştur. İlk medreseyi Danişmendi meliki Yağıbasan 1157'de Niksar'da inşa etmiş,⁵ Osmanlı döneminde 1331'de, İznik medresesi öğretime başlamıştır. İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı caminin iki tarafında yer alan "Sahn" medreseleri 1471'de tamamlanmıştır. Kanuni'nin saltanatında ise, Mimar Sinan eseri caminin yanında Süleymaniye medreseleri kurulmuştur⁶.

Başlangıçta medreselerde akli ve nakli ilimler okutuluyor, dersleri, Batı'daki profesörlere tekabül eden müderrisler veriyorlardı. Bazı medreselerin müfredat programlarında tıp da okutulduğu gibi, ayrı tıp medreseleri de vardı. Nitekim Süleymaniye medreselerinden biri tıp öğretimine tahsis edilmişti⁷. Ne var ki, İslam dünyasında gerilemenin başlaması üzerine kurumlar giderek yozlaşmış, medreselerde akli ilimler ihmale uğrayıp fıkıh, hadis, kelam ve emsali nakli ilimlerin okutulmasıyla yetinilmiştir.

Osmanlı ordularının savaşlarda Batı devletlerine yenilmesi karşısında, İmparatorluğun yönetici ve aydın çevreleri devletin kurtuluşunu kurumların Batı örneğinde ıslahatında gördüler. Önce askerlik sahasında ıslahata girişildi. Ordu ve donanmanın teknik subay ihtiyacını karşılamak maksadıyla Mühendishaneler, Tıbbiye ve Harbiye mektepleri açıldı. Sonra da bürokrasi ve adalet kurumlarına Batı bilgisiyle yetişmiş elaman sağlamak üzere, Mülkiye ve Hukuk mektepleri kuruldu. Nihayet Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yirmi beşinci yılı münasebetiyle, 1900'de "Darülfünun-i Şahane" tesis edildi⁸. Daha önce, birkaç kere İstanbul'da darülfünun kurmaya girişilmişse de bu teşebbüsler, çeşitli sebeplerden başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Darülfünun-i Şahane beş fakülteden ibaretti. Edebiyat, Fen ve İlahiyat medreseleri esas birimler olup, temeli 1867'de atılan "Mekteb-i Tıbbiye-i Mül-

4 *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (T.D.V.I.A.), c. XII (1995), s. 59-63.

5 Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, c. I (Ankara, 1969), s. 16.

6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara, 1965, s. 5, 34.

7 A.g.c., s. 33.

8 Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun", *T.D.V.I.A.*, c. VIII (1993), s. 524.

kiye" ile 1880'de kurulan "Mekteb-i Hukuk"un katılmasıyla darülfünun teşekkül etti⁹. 1917'de Almanya'dan getirilen profesörler, kurumun öğretim seviyesini yükselttiler; iki yıl sonra da Darülfünun'a özerklik tanındı. 1921'den itibaren kız öğrenciler derslere kabul edildi.

Cumhuriyetin ilanından on yıl sonra, 1933'de, Darülfünun kaldırılarak yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu. Maarif Vekâletine bağlanan üniversite özerk değildi. Fakat, öğretim kadrosunun gençleştirilmesi ve Hitler'in zulmünden kaçıp Türkiye'ye sığınan Alman profesörlerin tayini sayesinde üniversite Batı'daki emsalleri ayarına erişmekte gecikmedi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1924 Martında çıkardığı bir kanunla medreseler kapatılmış, çağdaş hukuk adamı yetiştirmek gayesiyle ertesini yıl Ankara'da Hukuk Mektebi açılmıştı. 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya, 1943'te Fen ve 1945'te Tıp fakülteleri kurulmasıyla da Ankara Üniversitesi teşekkül etti. İstanbul'da Yüksek Mühendis Mektebi 1944'te Teknik Üniversite adıyla yeniden düzenlendi.

II. Dünya Savaşı ertesinde, 1946 yılında, Üniversiteler özerk oldular. 1955'te İzmir'de Ege Üniversitesi kurulunca da Türkiye'de üniversite sayısı dörde yükseldi. Bu akademik kurumlar Fransız ve Alman üniversiteleri örneğindedi. Ankara'da Orta Doğu Teknik ve Erzurum'da Atatürk üniversiteleri ise 1957'de Amerikan modelinde yapılandırıldı. ODTÜ ve Amerikan Robert koleji iken 1971'de Türk yönetimine geçen Boğaziçi Üniversite'sinde öğretim dili İngilizceydi.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra 147 öğretim üyesinin Üniversite'den uzaklaştırılması Türk akademik hayatını derinden sarstı. "Seçimlerde kullanılan ölçütlerin net olmaması güçlü bir tepkiye yol açtı."¹⁰ Haksızlık, 147'lerin 1962 Martında üniversiteye dönüşüyle kısmen telafi edilebildi. 27 Mayıs hareketi ertesinde İstanbul Üniversitesi'nden beş hukuk profesörünün bir bildiri yayımlayarak "Demokrat Parti hükümetinin... meşruluğunu yitirdiği gerekçeyle askeri müdahaleyi haklı" göstermeleri¹¹ de geniş halk kitlelerinde tasvip görmedi. Ünlü profesörlerin "modern fetvaya benzetilen" bu bildirisini¹² Türk Üniversitesi'ne itibar kazandırmamıştır.

1968 yılında Batı'da patlak veren "Üniversite bunalımı"nın etkisi Türkiye'de de görüldü. Öğrenci hareketleri kısa sürede marksist ve ülkücü gençlerin çatışmasına dönüştü ve ülke bütünlüğünü tehdide varan kargaşa 12 Eylül 1980'

⁹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, 1964, s. 73-74.

¹⁰ Erik J. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. baskı, İstanbul, 1998, s. 354.

¹¹ A.g.e., s. 353.

¹² Aynı yer.

de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahalesiyle önlenemedi. Bilindiği gibi, iktidar Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Kumandanları'ndan meydana gelen Milli Güvenlik Konseyi'nin elinde toplanmıştı. M.G.K. 1981 Kasımında Yüksek Öğretim Kurulu (Y.Ö.K.)'nu teşkil ederek Türk Üniversiteleri'ne yeni bir düzen getirdi. Özerklik kaldırıldıktan başka, 1983 Martında "tüm fakülte, akademi, enstitü, yüksekokul, konservatuvar, meslek yüksekokulu, araştırma ve uygulama merkezlerinin... kurulması, birleştirilmesi ve işleyişi" Y.Ö.K.'ün yetkisine verildi¹³.

O tarihte Türkiye'de on dokuz üniversite bulunuyordu. Bu sayı günümüzde yetmiş aşmıştır. Üniversitelerin bir kısmı özel olup mütevelli heyetleri tarafından yönetilmektedirler. Yabancı dilde öğretim yapan bu çeşit üniversiteler çok pahalı olduğundan, buralara ancak varlıklı ailelerin çocukları kayıt yaptırabilmektedirler. Devlet üniversitelerinin seviyesi ise giderek düşmektedir. Bunun başlıca sebepleri öğrenci sayısının çokluğuna rağmen öğretim üyesi eksikliği, değerli hocaların yüksek ücret ödeyen özel üniversitelere geçişi, kütüphane ve laboratuvarların yetersizliğidir. Türkiye'nin geleceğini tehlikeye sokan bir diğer husus Temel ve Sosyal bilimlerin okutulduğu Fen ve Edebiyat fakültelerine gereken önemin verilmeyişidir.

Son olarak şu söylenebilir: Y.Ö.K. tarafından "Yüksek Öğretim kurumları yönetici, öğretim elemanı ve memurlar disiplin yönetmeliği"nde yapılan ve 7 Kasım 1998 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan değişikliklerle öğretim üyeleri ve yardımcılarının hakları kısıtlanmıştır.

Gerçekten "yeni getirilen yönetmelik hükümlerine göre yöneticiler... istedikleri öğretim elamanının işine son verebileceklerdir. Ayrıca yöneticiler isterlerse bir takım yasal prosedürlerle elde edilen akademik organlarca verilen ünvanları da idari bir kararla alabileceklerdir."¹⁴ Söz konusu yönetmeliğin liberal ve demokratik üniversite anlayışı ile bağdaşması mümkün değildir. Ne acıdır ki, Türk aydın çevreleri ve basını Y.Ö.K.'ün baskıcı kararlarına tepkisiz kalmaktadırlar.

ABSTRACT

Kuran examines the development process of universities in East and West from a comparative perspective as an historian. The article researches both modernization process and reorganization and transformation attempts in Turkish universities with together.

¹³ *Büyük Larousse*, c. XXIII, s. 12027.

¹⁴ Servet Özdemir, "1998 Yılında Türk Eğitiminin Durumu", *Türk Yurdu*, sayı: 137 (Ocak 1999), s. 33.